

Radim Kočandrle

Blesk a hrom v milétském myšlení

Abstract:

*The question about the origin of lightning and thunder is a scientific one, during the rise of science as well as nowadays. The beginning of science is usually connected with Ionian philosophy, namely with Anaximander of Miletus. It was his writing where the first description of these atmospheric phenomena appeared. The doxography maintains, that according to him lightning and thunder originate, when wind is enclosed in a cloud and bursts out. Then the tearing of the cloud produces the thunder and the dilatation causes the flash of lightning. There are however two predominant explications of this description of the origin of lightning. According to the first one, the lightning is only epiphenomenon of the cleaving the clouds or of the rupture in the clouds, which disclose the fire inside. But we can understand the wind which bursts out like a fire as well, because Anaximander described the heavenly bodies as rings of fire enclosed by the air. If Anaximander made a close parallel between the lightning and the fire of the heavenly bodies, like in expression *πρησιπῆρος αὐλός*, the lightning can be comprehended in the terms of a fiery wind.*

Klíčová slova: Anaximandros, blesk, hrom, meteorologie, nebeská tělesa

Keywords: Anaximander, lightning, thunder, meteorology, heavenly bodies

Vznik blesku a povaha jeho průvodních jevů jsou v přírodních vědách stále předmětem výzkumu. Ačkoli je tento meteorologický fenomén od dob Benjamina Franklina obecně

vykládán jako elektrostatický výboj, neexistuje stále plný a uspokojivý výklad všech jeho aspektů. Vysvětlení podobných atmosférických jevů je v jednotlivých kulturách provázáno s jejich pojetím světa a je pro ně v mnohém příznačné. Dnes obecně panuje konsensus, že způsob reflexe světa typický pro západní styl myšlení má své kořeny v archaické Iónii, konkrétně v Milétu. V této studii se proto zaměříme právě na způsob výkladu blesku a hromu, jaký podali milétské myslitelé.

Thaléta z Milétu, jako prvního z nich, řadí Aristotelés v *Metafyzice* dokonce na samotný počátek filosofie.¹ Simplicios se na přelomu 5. a 6. století po Kr. v souvislosti s ním odvolává na tradici:

„Traduje se, že Thalés byl první, kdo Řekům objevil zkoumání přírody. Měl sice mnoho předchůdců, jak míní i Theofrastos (*Dox.* 475), ale vynikl nad nimi natolik, že zastínil všechny, kdo byli před ním. Nic se však v žádných spisech neříká o tom, že by po něm zůstalo něco napsaného, kromě takzvané *Astronomie pro plavce*.“²

O Thalétovi nemáme bohužel mnoho zaručených zpráv. Nemůžeme si být jisti již v otázce jeho možného spisu, ani v případě vysvětlení uvedených meteorologických jevů. Jsou to tak až jeho následovníci Anaximandros a Anaximenés, o nichž máme věrohodnější informace. Themistios o Anaximandrovi charakteristicky uvádí, že vlastně až od něho můžeme *de facto* odvozovat „zkoumání přírody“, neboť se o něm obecně vědělo, že měl napsat spis:

„Anaximandros se jako první z Řeků, o kterých víme, odvážil vydat psaný výklad o přírodě.“³

Ačkoli se z Anaximandrova spisu do dnešních dnů patrně dochovala pouze některá slova a slovní spojení, lze na základě doxografických zpráv soudit, že pojednával nejen o vzniku světa, nebeských těles nebo života, ale rovněž o povaze různých meteorologických jevů, mezi nimi blesku a hromu. Výklad blesku a hromu je konkrétně doložen hned u tří autorů.

V Hippolytově referátu o Anaximandrovi je blesk vůbec poslední z atmosférických fenoménů, kterým je věnován prostor:

1) Aristotelés, *Met.* 983b17 = DK 11 A 12.

2) Simplicios, *In Arist. Phys.* 23,29 = DK 11 B 1. Překl. Z. Kratochvíl. *Není-li uvedeno jinak, překlady antických autorů pořídil na základě starších překladů V. Hladký a kol.*

3) Themistios, *Or.* 36,317 = DK 12 A 7.

„Vitr (ἀνέμους) vzniká, když se ze vzduchu vyloučí nejjemnější páry, a jakmile se shromáždí, dají se do pohybu. Deště vznikají [z páry], kterou země vydává působením Slunce. Blesky (ἀστραπαῖς), když vítr vyletí z mraků a rozdělí je.“⁴

Podobný způsob vzniku blesku přináší pro Anaximandra i Áetios. Navíc jej rozšiřuje i na další úkazy:

„O hřměních, blýskáních, hromech, blescích a o smrštích (περι βροντῶν ἀστραπῶν κεραυνῶν πρηστήρων τε καὶ τυφῶνων): Anaximandros [říká], že toto všechno nastává z vanutí (πνεύματος). Když je totiž vanutí obklopeno hustým oblakem, stlačené vyrazí pro svou útlost a lehkost; tehdy působí protřžení [oblačného obalu] hřmot a trhlina podél černí mračna působí záři (διαυγασμὸν).“⁵

Úvod Áetiovy zprávy přináší výrazy pro celou řadu atmosférických jevů, přičemž jejich překlad je v mnohém závislý na kontextu. Například κεραυνός může znamenat jak „blesk“, tak „hrom“. Pokud se na oba texty zběžně podíváme, lze říci, že zatímco Hippolytos je stručný a jeho výklad se omezuje pouze na rámcový popis, Áetios je popisnější. Blesk je přímým následkem rozdělení hustého oblaku vanutím, které z oblaku vyletí v důsledku své „útlosti a lehkosti“, a tím jej rozdělí. Nevíme, zda se jedná o další oddělování par vzduchu uvnitř oblaku, jak je možné soudit na základě obklopení vanutí oblakem, nebo jde prostě o vítr, který se s mrakem srazí. Nejspíše se ale jedná o další z analogií obklopování a úzkého vztahu mezi teplem a chladem, které jsou pro Miléťana typické. Jakmile dojde k obklopení vanutí (teplo) hustým oblakem (chlad), vanutí z něj vzhledem ke svým vlastnostem dokáže následně uniknout tím, že jej roztrhne. Podobně jako se v rané fázi kosmogonie odlomila planoucí sféra možná právě v důsledku působení vzduchu, který obepínala.⁶ Ačkoli Áetios referuje o celé řadě atmosférických jevů, zdá se, že se doslovně vyjadřuje zejména o blesku. Jeho záře (záblesk) na pozadí temnoty oblaku je způsobena vzniklou trhlinou, kterou vanutí unikne. Ze stejného důvodu dochází zároveň ke vzniku hromu, který je průvodním jevem blesku. Áetiův popis však není zcela srozumitelný. Širší výklad podává ještě Seneca:

4) Hippolytos, *Ref.* I,6,7 = DK 12 A 11.

5) Áetios, *Plac.* III,3,1–2 = DK 12 A 23.

6) Pseudo-Plútarchos, *Strom.* 2 = DK 12 A 10.

„Anaximandros všechno odvozoval od vanutí (*spiritum*). Hromobití (*tonitrua*), říká, je zvuk mraku zasaženého [vanutím]. Proč jsou však [hromobití] různá? Protože i samo vanutí je různé. Proč hřmí i za jasného nebe? Protože tehdy [vanutí] vyráží hustým vzduchem, který se roztrhne. A proč se někdy neblýská, ale hřmí? Protože vanutí, které je slabší, nestačí na plamen, stačí však na zvuk. Co je tedy ono blýskání (*fulguratio*)? Pohyb vzduchu, který se roztrhává a padá dolů, tento pohyb odhaluje mírný oheň, který nedokáže vyjít. A co je blesk (*fulmen*)? Dráha prudšího a silnějšího [?] vanutí.“⁷

Zdá se, že celá pasáž nese stopy Senekova rozvedení jeho vlastního pochopení základních prvků Anaximandrovy koncepce.⁸ Její relevantnost pro výklad Miléšana tak může být problematická. O blesku se vyjadřuje jako o „plameni“, „ohni“ a zejména „dráze prudšího a silnějšího vanutí“. Touto dráhou lze rozumět jak místo v ohledu k oblaku, jímž z něho vanutí vyjde, tak současně na jeho pozadí pohyb vanutí směrem k zemi. Je ale zapáleno bezprostřední okolí trhliny v oblaku, nebo se uzavřený vzduch postupně zředuje, až dojde k jeho vyjití z oblaku a zapálení? Různá síla vanutí rozhoduje o jednotlivých fenoménech. Pokud je slabé, dochází pouze k hřmění. Vanutí doslova stačí pouze na zvuk hřmění, nikoli však na plamen. Je tedy plamen blesku zapálené vanutí? Nejedná se ale pouze o důsledek kontrastu temného oblaku a vanutí, které z něho prudce vyjde, neboť Áetios se o ohni oproti Senekovi vlastně nevyslovuje, nýbrž pojednává o záři či záblesku? Není záře jen následkem roztržení oblaku poté, co se v něm zředit (dále vypařoval) vzduch, a nahromaděné nejjemnější páry jej svým pohybem roztrhly? Záře by tak byla průvodním jevem roztržení. Podle Aristotelova popisu blesku v *Meteorologice* však vycházející vanutí, které směřuje dolů, hoří silným plamenem.⁹ V takovém případě by záblesk blesku byl důsledkem zapáleného vzduchu. K zapálení vzduchu došlo tehdy, když v podobě jemného vanutí vyšel z oblaku.¹⁰

S výjimkou Seneky se však doxografie o plameni nevyslovuje, ačkoli to může být způsobeno její zlomkovitou povahou. U Anaximena, pro něhož je zřetelné vzduchu do podoby ohně zřejmě v jeho výkladu základní, se podobně hovoří pouze o rozestoupení oblaku, byť se může jednat o doprovodný úkaz:

„Blesk (ἄστραπὴν) vzniká, když se mraky rozestoupí silou vanutí, neboť jejich rozestoupením vzniká svítivá a ohnivá záře.“¹¹

7) Seneca, *Nat. quaest. II, 18* = DK 12 A 23.

8) Srov. KAHN, Charles, 1960, 65.

9) Aristotelés, *Meteor. 369b4-8*.

10) Srov. KAHN, Charles, 1960, 102.

11) Hippolytos, *Ref. I, 7, 8* = DK 13 A 7.

Ani u něho nejsou zřetelné vzduchu–vanutí a přeměna do ohně vlastně doloženy. Primárně se jedná o sílu vanutí a především rozestoupení oblaku, na něž je kladen akcent. V souvislosti se vznikem blýskání, respektive hřmění, je u Anaximena navíc zajímavá paralela, kterou měl doplnit Anaximandrov popis:

„Anaximénés říká [o blýskání (περὶ βροντῶν κτλ.)] totéž jako Anaximandros a dodává, že také může zazářit, když je rozčísnuo vesly.“¹²

Text rovněž nepodporuje představu ohně, ale spíše počítá až s druhotnými projevy. Jakoby blesk byl opravdu pouze průvodním jevem „roztržení“ oblaku, aniž by byl jako samostatný fenomén blíže specifikován. Seneca se ale navíc v souvislosti s blýskáním zmiňuje o odkrývání ohně, který „nedokáže vyjít“. Nejedná se o souvislost s nebeskými tělesy, která jsou tvořena ohněm uzavřeným vzduchem–mlhou? Při rozestoupení oblaku by se ukázal vnitřní oheň. Sám Aristotelés po výše uvedeném popisu blesku v *Meteorologice* upozorňuje na odlišný výklad „některých“, podle nichž je v oblacích oheň.¹³ Jmenuje Empedoklea, podle něhož se mělo jednat o sluneční paprsky zachycené v oblacích. Anaxagorás měl zase předpokládat, že se jedná o horní oheň, který sestoupil do nižších hladin. Oheň se pak měl ukazovat v záblescích skrze oblaka. Jakoby podobný popis přinášel i Seneca pro Anaximandra, kdy oheň blýskání doslova „nedokáže vyjít“. Spis *Turba philosophorum* navíc přináší následující popis, když pojednává o vzniku vanutí ze spojení tepla s vlhkem:

„A stejně tak s bleskem (*coruscatio*): Když se teplo Slunce střetne s mrakem a roztrhne mrak, objeví se blesk.“¹⁴

Obě varianty vysvětlení blesku, jak pouze ve smyslu průvodního jevu protržení oblaku, tak zapáleného vanutí, by byly v podstatě u Anaximandra možné. Zdá se však, že koncepce Empedoklea a Anaxagory spíše odpovídá zachovaným textům, neboť je pravda, že s výjimkou Seneky nám doxografie nepřináší přímé informace o zapáleném vanutí. Přesto tomu tak nemusí být.

U Xenofana z Kolofónu, který nejspíše zachovává mnohé z původní milétské koncepce, hraje velkou roli pohyb vedoucí ke vznícení:

„Podle Xenofana vznikají blesky (ἄστραπαῖς) tím, že se pohybem rozněcují mraky.“¹⁵

12) Áetios, *Plac. III, 3, 2* = DK 13 A 17.

13) Aristotelés, *Meteor. 369b11-19*.

14) *Turba philosophorum 110, 15* Ruska = Fr. 25 Mansfeld.

15) Áetios, *Plac. III, 3, 6* = DK 21 A 45. Překl. Z. Kratochvíl.

Pohyb je uváděn nejen v otázce vzniku blesků, ale i tzv. „Eliášova ohně“, který je způsoben „mráčky, světélkujícími následkem jakéhosi pohybu.“¹⁶ Prostřednictvím Áetia jsme u Anaximandra přitom viděli, že právě pohyb vanutí vede k protržení oblaku a zároveň k hřmění. Myšlenku potvrzuje i Hérakleitos z Efesu, o němž se domníváme, že přímo na Miléšana navazuje. U něho lze navíc doložit i explicitní vysvětlení blesku na pozadí ohně:

„Hérakleitos říká, že hřmění (βροντήν) vzniká nahlučením větrů a mraků a vpádem vanutí do mračen; záblesky (ἀστραπὴς) že jsou zážehy ve výparech, bouřkové blesky (πρηστῆρας) pak zapálení a pohasnutí v mračnech.“¹⁷

Navíc Seneca dokládá přímo konkrétní analogii mezi blýskáním a zapálením ohně sloužící jako příklad:

„Hérakleitos se domníval, že blýskání (*fulgurationem*) je podobné tomu, jako když my zapalujeme oheň...“¹⁸

Ve smyslu Anaximandrova výkladu blesku jako zapáleného vanutí lze zvážit ještě další možnost. Celá koncepce mohla být totiž nesena analogií s nebeskými tělesy. Již proto, že mezi meteorologickými a astronomickými fenomény jsou zřetelné paralely. Anaximandros dokonce vykládá nebeská tělesa na pozadí meteorologických jevů. Ta jsou přímými pozůstatky po někdejší planoucí sféře, která obklopovala v prvních fázích kosmogonie vzduch–mlhu. Když došlo k jejímu odlomení, vytvořila se z jejího ohně jednotlivá nebeská tělesa. Tak o nejranějších fázích kosmogonie referuje jediná dostupná zpráva, kterou přináší Pseudo-Plútarchos:

„Říká pak, že to, co rodí teplo a chlad, se při vzniku tohoto světa odloučilo z toho, co trvá, a z něj vyrostla kolem vzduchu, který je okolo Země, jakási planoucí sféra jako kůra kolem stromu. Když se tato sféra odlámala a uzavřela do jakýchsi kruhů, ustavilo se Slunce, Měsíc a hvězdy.“¹⁹

16) Áetios, *Plac. II,18,1 = DK 21 A 39*. Překl. Z. Kratochvíl.

17) Áetios, *Plac. III,3,9 = DK 22 A 14*. Překl. Z. Kratochvíl.

18) Seneca, *Nat. quaest. II,56,1*. Překl. Z. Kratochvíl.

19) Pseudo-Plútarchos, *Strom. 2 = část DK 12 A 10*.

Nebo v jiném možném překladu první věty:

„Říká pak, že to, co plodí, se při vzniku tohoto světa odloučilo z věčného tepla a chladu a z něj vyrostla kolem vzduchu, který je okolo Země, jakási planoucí sféra, jako kůra kolem stromu. Když se tato sféra odlámala a uzavřela do jakýchsi kruhů, ustavilo se Slunce, Měsíc a hvězdy.“

V rané fázi Anaximandrový kosmogonie došlo k diferenciaci sféry, jejíž jádro v podobě vzduchu–mlhy bylo obklopené ohnivým obalem, jako konkrétních projevů protikladů chladu a tepla. Planoucí sféra se následně odlomila, snad v důsledku tlaku vzduchu uvnitř sféry. Z jejích pozůstatků se vytvořila nebeská tělesa. Diferenciace původních protikladů dospěla až do konkrétních prstenců ohně nebeských těles (teplo) a vzduchu–mlhy i prvotní vlhkosti (chlad). Slunce je nejvysostnější nástupce původního teplého protikladu. Jeho působením patrně následně vystoupila z chladného a vlhkého prostředí Země. O povaze nebeských těles, jak ji Anaximandros koncipoval, se vyjadřuje Hippolytos:

„Nebeská tělesa jsou jako kruh ohně, odloučily se z ohně, který byl v kosmu, a obklopil je vzduch. Jsou však průduchy, jakožto jakési póry na způsob píšťaly (αὐλώδεις), kterými se nebeská tělesa ukazují. Proto také uzavřením těchto průduchů dochází k zatměním.“²⁰

Podobnou zprávu zanechává rovněž Áetios:

„Jaká je podstata nebeských těles, planet a stálic: Anaximandros [říká, že to jsou] okrouhlé zhuštění vzduchu plné ohně, vydechující na některých částech ústími plameny.“²¹

Nebeská tělesa se sestávají z původního ohně sféry, který se ustavil do tvaru ohnivého prstence. Celý prsteneček je zahalen vzduchem, který byl uvnitř planoucí sféry a po jejím odlomení nejspíše dále expandoval do prostoru, který se otevřel. Vzduch má ovšem nejbližší k husté mlze, neboť ohnivý prsteneček tělesa naprosto zahaluje. Uzavřený oheň dále vyzařuje pouze skrze průduch v celém mlhovitém prstenci. Slunce, které vidíme na obloze jako disk, je pouze průduch do mlhy celého prstence. Zatmění Slunce a fáze Měsíce jsou přitom i podle dalších zpráv vysvětleny ucpáním těchto průduchů.²²

20) Hippolytos, *Ref. I,6,4 = DK 12 A 11*.

21) Áetios, *Plac. II,13,7 Mansfeld-Runia = DK 12 A 18*.

22) Hippolytos, *Ref. I,6,4-5; Áetios, Plac. II,24,3 Mansfeld-Runia = DK 12 A 21; II,29,1 Mansfeld-Runia = DK 12 A 22*.

Áetios navíc přináší konkrétní zprávy o Slunci:

„O podstatě Slunce: Anaximandros [tvrdí, že sluneční] kruh je 28krát větší než Země, je podobný vozovému kolu, má dutou obruč plnou ohně. Na jednom místě se skrze ústí ukazuje oheň, (B 4) jako skrz píšťalu blesku (ὤσπερ διὰ πρηστῆρος αὐλοῦ). A toto je Slunce.“²³

Nebo se podobně vyjadřuje o Měsíci:

„O podstatě Měsíce: Anaximandros říká, že kruh [ve kterém vyznačuje Měsíc] je 19krát větší než Země. Je podobný vozovému [kolu], které má dutou obruč plnou ohně, tak jako sluneční kruh. Leží šikmo, jako onen [sluneční]. Má jeden průduch jako píšťala blesku (οἷον πρηστῆρος αὐλόν). Fáze [zatmění?] nastávají podle otáčení obruče.“²⁴

Áetios přirovnává kruh Slunce k „vozovému kolu“ s „dudou obručí plnou ohně“. Je velmi pravděpodobné, že se jedná o původní Anaximandrovu terminologii. Zvláště když stejný obrat užije i v případě Měsíce. Pro výklad blesků je ovšem navíc zajímavý další výraz. Áetios v obou případech učiní ještě jedno přirovnání, když uvádí, že z průduchu v kruhu každého nebeského tělesa vychází oheň jako skrz „píšťalu blesku“ (πρηστῆρος αὐλοῦ).²⁵ Jedná se o slovní spojení, které může být autentické. Již vzhledem k převažujícím zprávám o Anaximandrově kosmologii se lze domnívat, že právě zde můžeme skutečně nalézt některé původní výrazy. Edice Diels-Kranz určila spojení πρηστῆρος αὐλός za zlomek DK 12 B 4.²⁶

Samotná nebeská tělesa, jak jsou patrná pro pozorovatele ze Země, jsou tedy otvory v mlhovitých prstencích, jimiž sálá oheň jako skrze „píšťalu blesku“, či „trysku měchů“. V jakém smyslu však slova πρηστῆρος αὐλός v daném kontextu skutečně přeložit? H. Diels v *Doxographi Graeci* vyložil termín πρηστῆρ ve smyslu měchů z kovářské dílny.²⁷ Tomuto výkladu odpovídají i obvyklé překlady daného spojení: „tryska měchů“.²⁸ Pokud by ale byl uvedený překlad adekvátní, pomíneme-li doslovnou představu případné „trysky“, či „hubice“, kterou by nebeská tělesa měla mít, mohlo by to přinejmenším znamenat,

že analogie není přesná, neboť měch naopak vyfukuje vzduch do ohně. Může se ale jistě jednat pouze o rámcové připodobnění. Pokud ale přirovnání skutečně směřuje k „měchu“, Anaximandros mohl spíše užít Homérův termín φῦσα.²⁹ Celá představa se může zakládat na svědectví Achillea Tatia:

„Někteří pak říkají, že Slunce vysílá světlo jakoby z píšťaly (σάλπιγγος), z dutého a úzkého místa, jakoby blesky (ὤσπερ πρηστῆρας).“³⁰

Místo termínu αὐλός ve smyslu „trysky“ je zde zmíněna „píšťala“, „trubka“, ačkoli αὐλός může nést i právě tento význam. Jakkoli je text jinak zmatený, ani v něm se nehovoří přímo o píšťale vedoucí z nebeského tělesa, ale řeč je spíše o tom, že nebeská tělesa mají otvory, jako mají píšťaly. Termín πρηστῆρ by pak měl nejspíše analogii v proudy vzduchu vyfukovaného z píšťaly. Podobně lze vyložit svědectví Hippolyta. D. L. Couprie připomíná, že termín πρηστῆρ má v doxografii nejčastěji právě význam meteorologického fenoménu.

I Aristotelés jej v *Meteorologicē* spojuje se hřměním a blesky.³¹ Áetios navíc pro Anaximandra uvádí, že πρηστῆρ pochází z vanutí, přičemž jej jasně spojuje s jinými atmosférickými jevy.³² Nejspíše bude asociován s horkým vzduchem a zároveň ohněm, přičemž má blízko k blesku.³³

Termín αὐλός vedle obvyklých významů jako „píšťala“, nebo „trubka“ může navíc znamenat i „pramen“, „proud“, jak dokládá již Homér v případě „proudu krve“: „... a současně temný proud krve vyrazil jinochu z nozder.“³⁴ V podobném významu jej lze nejspíše očekávat v popisu meteorologických jevů. Proud (αὐλός) ohně blesku (πρηστῆρ) by tak mohl být zástupným vyjádřením v obou srovnávaných sférách.³⁵

Zdá se však, jakoby popis světla Měsíce „jako píšťala blesku“ (οἷον πρηστῆρος αὐλόν), odpovídal analogii s bleskem více, než je tomu u Slunce „jako skrz píšťalu blesku“ (ὤσπερ διὰ πρηστῆρος αὐλοῦ), a tedy i původnímu Anaximandrovu vyjádření. Zvláště pokud zvážíme vysvětlující vztah celé fráze ὤσπερ διὰ πρηστῆρος αὐλοῦ k předcházejícímu spojení διὰ στομίου, kde διὰ má lokální význam. Je ale možné, že se v případě Slunce jedná o důsledek vlastní Áetiovy nejistoty nebo popletení za představu ohně vyfukovaného skrze nějaké ústí, například právě píšťaly. Výklad světla Měsíce tak nemusí být zkrácenou verzí popisu světla Slunce.³⁶

23) Áetios, Plac. II, 20, 1 Mansfeld-Runia = DK 12 A 21 = DK 12 B 4.

24) Áetios, Plac. II, 25, 1 = DK 12 A 22.

25) Áetios, Plac. II, 20, 1 = DK 12 A 21 = DK 12 B 4; Plac. II, 25, 1 = DK 12 A 22.

26) Srov. KAHN, Charles, 1960, 87-88.

27) Dox. 1879, s. 25-26.

28) Srov. KRS, 2004, 174.

29) Srov. COUPRIE, Dirk, 2001, 195-197; COUPRIE, Dirk, 2010, kap. 11, v tisku.

30) Achilles Tatios, *Isagoga excerpta* 19, 16 = DK 12 A 21.

31) Aristotelés, *Meteor.* 369a11; 371a16.

32) Áetios, Plac. III, 3, 1 = DK 12 A 23.

33) Srov. COUPRIE, Dirk, 2001, 198-200; COUPRIE, Dirk, 2010, kap. 11, v tisku.

34) Homér, *Od.* XXII, 18. Překl. O. Vaňorný.

35) Srov. COUPRIE, Dirk, 2001, 201; COUPRIE, Dirk, 2010, kap. 11, v tisku.

36) Srov. COUPRIE, Dirk, 2001, 202; COUPRIE, Dirk, 2010, kap. 11, v tisku.

V rámci vyličení nebeských těles jsme viděli, že jejich oheň se má ukazovat průduchem v obklopujícím vzduchu—mlze. Zahalující role vzduchu—mlhy a především sálající oheň nebeského tělesa jsou dobře srovnatelné s uvedeným popisem vzniku blesku, když vyrazí z hustého oblaku vanutí, které jím bylo původně obklopené. Paralela mezi ohněm nebeského tělesa a září způsobenou vanutím je těsná. Zatímco oheň nebeského tělesa sálá z otvoru ve vzduchu nepřetržitě, záře blesku je momentální záblesk ohně zapáleného vanutí, který se objeví v trhlíně oblaku. Nebeská tělesa by byla jako záře blesku, která proudí, vyzařuje stále. Společnými jmenovateli jsou vzduch, jeho proměny a projevy jako vítr, vanutí či oblaka nebo oheň. Pokud byl tedy Anaximandrem oheň nebeských těles skutečně přirovnáván k blesku, jednalo by se o silný argument pro výklad blesku právě ve smyslu ohně. Nejspíše jako zapáleného vanutí.³⁷

V rámci iónské vnímavosti však přirozeně nelze opomenout současně náboženské ladění zmiňovaných termínů a tedy i prastarý význam blesku ve smyslu projevu božství, jeho přítomnosti ve světě. I na této úrovni lze spatřovat charakteristickou vazbu mezi bleskem Dia a pozemským ohněm. Blesk a hrom, který jej provází, jsou viditelnou a slyšitelnou manifestací Dia. Ačkoli pro to nejsou přímé textové důkazy, blesk jako spojení nebeského s pozemským, byl nejspíše i v milétském myšlení zároveň jednou z typických epifanií božství. Podobně jako následně u Hérakleita z Efesu:

„toto veškerenstvo řídí blesk (κεραυνός).“³⁸

37) Srov. BURNET, John, 1930, 68; COUPRIE, Dirk, 2001, 200-201; COUPRIE, Dirk, 2010, kap. 11, v tisku; KAHN, Charles, 1960, 102.

38) Hippolytos, Ref. IX,10,7 = DK 22 B 64. Překl. Z. Kratochvíl.

Seznam zkratk citovaných děl

DK – DIELS, Hermann, KRANZ, Walther (2004–2005): Die Fragmente der Vorsokratiker, I–III. Zürich: Weidmann.

Dox. – DIELS, Hermann (1879): Doxographi Graeci. Berlin: Reimer.

KRS – KIRK, Geoffrey Stephen, RAVEN, John Earle, SCHOFIELD, Malcolm (2004): Předsókratovští filosofové. Kritické dějiny s vybranými texty. Překl. F. Karfík, P. Kolev a T. Vitek. Praha: OIKOYMENH.

Áetios

Plac. – Placita philosophorum

Aristotelés

Met. – Metaphysica

Meteor. – Meteorologica

Hippolytos

Ref. – Refutatio omnium haeresium

Homér

Od. – Odyssea

Pseudo-Plútarchos

Strom. – Stromata

Seneca

Nat. quaest. – Naturales quaestiones

Simplikios

In Arist. Phys. – In Aristotelis Physicorum libros commentaria

Themistios

Or. – Orationes

Literatura

Prameny

DIELS, Hermann (1879): Doxographi Graeci. Berlin: Reimer.

DIELS, Hermann, KRANZ, Walther (2004–2005): Die Fragmente der Vorsokratiker, I–III. Zürich: Weidmann.

MANSFELD, Jaap (1983): Die Vorsokratiker, I. Stuttgart: Reclam.

MANSFELD, Jaap, RUNIA, David (1996–2009): Aëtiana. The Method and Intellectual Context of a Doxographer, I–III. Leiden: Brill.

České překlady pramenů

HOMÉR (1967): Odysseia. Překl. O. Vaňorný. Praha: Odeon.

Uváděné překlady antických autorů od Z. Kratochvíla byly převzaty z <http://www.fysis.cz> [cit. 28. 8. 2010].

Sekundární literatura

BURNET, John (1930): Early Greek Philosophy. London: A. & C. Black.

COUPRIE, Dirk (2001): πρηστηρος αὐλός revisited. *Apeiron* 34 (3): 195–204.

COUPRIE, Dirk (2010): Heaven and Earth in Ancient Greek Cosmology from Thales to Heraclides Ponticus. New York: Springer, v tisku.

KAHN, Charles (1960): Anaximander and the Origins of Greek Cosmology. New York: Columbia University Press.

KIRK, Geoffrey Stephen, RAVEN, John Earle, SCHOFIELD, Malcolm (2004): Předsókratovští filosofové. Kritické dějiny s vybranými texty. Překl. F. Karfík, P. Kolev a T. Vitek. Praha: OIKOYMENH.